

VAŠŠISÁHKABARGOBUMBÁ

Geavada rávvagat olbmuide,
geat šaddet fierbmeheadušteami čuozáhahkan

pen
FINLAND

Vaššisáhkabargobumbá

Olggosaddi

PEN International Writers for Peace Committee

Čállit

Severi Hämäri, Johanna Vehkoo, Joy Hyvärinen,
Reeta Pöyhtäri, Shashank Mane, Auli Leskinen,
Pirita Näkkäläjärvi

Oaivedoaimmaheaddji

Johanna Vehkoo

Prošeaktanjunuš

Veera Tytilä

Grafihkar

Saana Heittola

Prošeavtta leat dorjon:

Suoma olgoministeriija sihke oahpahus- ja
kulturministeriija

Sisdoallologahallan

Muhtin meroštallamat, mat laktásit vašsiságaide ja fierbmeheađušteapmái.....	4
Vašsisáhkabargobumbá	6
Maid galggat bargat, juos šattat čuozáhahkan	6
Maid galggat bargat, juos ustibat dehe bargoguoibmát šaddá čuozáhahkan	8
Mot identifiserejuvojit trollaid ja moivváriid geavahan taktihkat	10
Geažideamit, mat laktásit dorvvolašvuhtii ja aktonasvuhtii.....	11
Ane ávvira iežat buresbirgejumis.....	12
Vašsisáhka ja láhka.....	14
Vašsisáhka ja eamiálbmot sápmelaččat.....	16

MUHTIN MEROŠTALLAMAT MAT LAKTÁSIT VAŠŠISÁGAIDE JA FIERB-MEHEAÐUŠTEAPMÁI

Severi Hämäri

Severi Hämäri lea Kritikhkalaš Allaskuvlla ságadoalli

On eamiálbmotjulggaštusa 19. artihkal meroštallá sátne-, oaivil- ja olggosbuktinfriddjavuoða. Olggosbuktimiin ja ságain dárkuhuvvo dán olis mii beare olggosbuktinvugiid, dego sáhka, govva, video- ja jietnabáddi, mainna ovdanbuktojuvvo oaivil, idea dehe jurdda ja mii sáhttá gaskkustuvvot nuppi olbmui dehe jovkui. Buot ovdanbuktin ii goitge leat friddjavuoða olis (mii gohčodit dán suojehis sáhkan). Dalle lea gažaldat ovdanbuktimiin, mat rihkkot čielgasit eará olmmošrivttiid dehe sáhttet mielddisbuktit jáhkehahhti uhki daid billahuvvamis. Dasa lassin olggosbuktin sáhttá adnojuvvot vahátlažjan, vaikko dan suddjenai sátnefridjavuohta.

Vaššisáhka

Vaššisága meroštallamii ii leat riikkaid-gaskasaš soahpamuš. Vašši dárkuha gievrras eahpesosiálalaš, negatiivvalaš ja duššadeaddji aggressiiva dovdu, mii dovdojuvvo (dábálaččat muhtin eará jovkui gullevačča) ovttaskas olbmo dehe dákkár ovttaskas olbmuin čohkiidan joavkku guovdu. Sátni adnojuvvo maid govvidit ovttaskas olbmuid- dehe joavkuidgaskasaš vaššivuoða dili. Vašši lea

buot eará go ovttageardánis dovdu. Dat laktojuvvo dábálaččat eartnjehasvuoda dovdui, illasteapmái ja juobe goddi bahámielatvuhtii. Veardideami dihte ovdamarkka dihte suhttu bealistis lea vuolggasají mielde huksejeaddji dovdu, sosiálalaš aggrešuvdna, mii dovdojuvvo, go olmmoš muosáha iežas eahpevuogiga-ččat giedħahallon dehe deaivan rihkumuša ja dáhttú dillái divvuma.

Ovttageardánit muitalettiin vaššisáhka lea nappo sáhka, mii ovddida dehe biebmá vaši.

Álohii ii leat čielggas, goas aggressiiva kommunikašuvdna lea vaššisáhka. Ovdamarkka dihte mii beare vašánis, suhtu dovddaheaddji sáhka ii leat seamma go vaššisáhka, ja aggrešuvdnii galggalii addojuvvot sadji earenoamážit dáidagis dehe politikhkalaš oaiviiliin. Dihto vašinai dovddaheamit dáidagis, dehe čuoziđettiinis várálaš váldieaggáda vuostá, sáhttet leat ákkastallon.

Suojehis vaššisáhkan ferte dattetge adnojuvvot unnimusat dakkár vaššisága, mii jáhkehahhti ládje mielddisbuktá mearkkašahti hehttejumi olbmui dehe

jovkui, mii jähkehahtti lágje ii bastte (almmá olgguldas uhki haga) bealuštit rivttiidis dákkár rohkkáheami dehe dan čuovvumušaid vuostá. Eurohpa uniovdna lea ovdamarkka dihte julggaštan lágaheapmin sága, mii giktala vašsái dehe etnihkalaš veahkaváldái etnihkalaš, kultuvrralaš dehe oskkoldatlaš joavkku vuostá.

Nuppe vuoru sáhka, mii viggá jaskkodahtit earáid jiena ja rivttiid, ii vuodđuduva álguige vašsái, muhto viggá duše ovddidit sátnegaskkusteaddji iežas politihkalaš dehe ekonomalaš sajádaga.

Veahkaváldi ja headušteapmi fierpmis – ovdamarkkat

Veahkaváldi lea viggamuš hálldahit nuppi olbmo doaimmaid, jurdagiid ja dovdduid fysikhalaš ja / dehe emotioná-lalaš gibu dehe dákkár gibu uhki bakte. Gaskkusteami lassáneapmi ja olahaht-tivuohta, mii dáhpáhuvvá interneahta bakte, dahká vealtameahttumin geahčadit veahkaválddalaš gaskkustanhámiid. Mii gohčodit emotionálalaš gibu daga-headdji, mas lea viggamušsan hálldahit nuppi olbmo, verbálalaš veahkaváldin. Vašsíhka lea okta verbálalaš veahka-válddi hápmi.

Headušteapmi ja givssideapmi, omd. gohčodeapmi bilkonamain, fuotnun, ilgadis šláddarat dehe átestuvvan leat eará ovdamarkkat verbálalaš veahkaváld-dis. Fierbmegivssideapmi lea headuš-teapmi ja givssideapmi interneahta sierra kanálaid bakte. Dovdojuvvojit dáhpáhusat, main fierbmegivssideapmi lea dolvon fysikhalaš veahkaváldái dehe iešsorbmemii.

Moalaheapmi dárrkuha earáid giktaleami fierbmegivssideapmái. Dát headušteami hápmi sáhttá mielddisbuktit stuora

Vašsíhka lea sáhka, mii ovddida dehe biebmá vaši.

vahága ovdamarkka dihte čuđiid ja juobe duháhiid mielde oassálastiid muose-huhtima guhkkuma mielde, mii loahpas dahká (online-) eallimis gerdameahttuma moalahuvvon olbmu.

Šolžzaid viiddideapmi fierpmis, bávčča-gahttinulbmilis, lea stuorit disinfoma-šuvdnačuolmma oassi – gielis čuočču-husaid viiddideapmi baháneahkkánis áigumušaiquin. Muhtin dáhpáhusain gudne-njeaidinlágat sáhttet suddjet muhtin gielis šolžzaid vuostá, muhto dalle dárbba-šuvvo nákca čuoččáldahttit ášši ja góvd-nat sivalačča. Vearrámussan propagánda-ja disinformašuvdna-kampánniat leat systemáhtalaš geahčcaleamit váikkuhit oaiviliidda giellasiiguin, ja dát kampánniat sáhttet adnojuvvot ovttaskas olbmuid dehe joavkuid vuostá politihkalaš dehe ekonomalaš ávkki oažzuma várás.

Vaikko dát vahátlaš sága hámit uhkidit sátnefridjavuoda ja eará rivttiid, de dat eai sáhte nuvttánaga julggaštuvvot lágaheapmin. Ráđdehusat sáhttet ovdamarkka dihte maskeret iežaset geahčcalemiid ráddjet dehe juobe gieldit riikkavuložiid sátnefridjavuoda lávkin fierbmegivssideami duostuma dihte. Dárbbašit reaidduid bahá duostuma vuostá bálkeskeahttá dattetge eret buot dan buori, man lassánan gulahallannák-camet lea buvttadan. ●

VAŠŠISÁHKA-BARGOBUMBÁ

– Geavada neavvut olbmuide, geat šaddet fierbmeheadušteami čuožáhahkan

Johanna Vehkoo

Johanna Vehkoo lea fierpmi disinformašuvdnii ja headušteapmái sierraluvvan doaimmaheaddji ja girječálli

Maid barggat, juos šattat čuožáhahkan

- ✓ Muittut iežat, ahte dan maid don leat vásihan, lea veahkaválldi hápmi. Juos don it dárbbas lohkat kom-meanttaid ja ságaid, ale daga dan. Dutnje čuožihuvvon veahkaválldálaš jurdagiid lohkan sáhttá leat vahátlaš.
- ✓ Sihko mátketelefonna ilmmuhusaid eret anus. Juos du telefovDNA váruha juohke háve, go soames sádde dutnje uhkideaddji sága dehe bilkida du sosiálalaš medias, don galggat reageret juohke háve, go dat dáhpá-huvvá. Lea buoret válljet ieš botta, goas deaivvat headuštanságaid, go ahte divttát daid headuštít dásseidit miehtá beaivvi. Dánna lágiin don sáhtát seailluhit hálddaheami dovdu.
- ✓ Eastat trollakonttuid, muhto vuohčan furke daid ságaid dan várás, ahte dárbbasat daid duodaštussan.
- ✓ Šearbmagovat ja gouvadohppemät leat joðánat ja álkit, muhto go lea vejolaš, de geahčal seastit meta-dieđuid go fal sáhtát. Dát dárkuha olles šleadgaboasttaid, olles fierbmesiidduid ja siidduid ollisvuoda, čuovgagovvafiillaid jna. furkema. Dokumentere mii dáhpáhuvi, gos ja goas (fierbmesiidoollisvuoda namma, URL-čujuhus).
- ✓ Juos headušteapmi laktása bargosat, muijal das bargoaddái. Bargoaddi ferte diehtit, juos don headuštuvvot barggu dihte. Bargoaddát lea geatne-gahtton fállat dutnje veahki ja suoji.
- ✓ Árvvoštala uhkkedási. Visot dán gihppaga neavvut eai sáhte heive-huvvot juohke dáhpáhussii, daningo visot fierbmegivssidandáhpáhusat leat sierralágánat. Don fertet árvvoštallat, makkár uhki dilli mielddisbuktá dutnje, ja bargat dan mielde. Sáhttá leat ávžžuhahhti ohcat veahki earáin: várra dorvvolašvuoda áššedovdis dehe hárjánan kollegas.

Juos headušteapmi laktása bargosat, muital das bargoaddái.

- ✓ Leago fysikhalaš veahkaválddi uhkki konkrehtalaš? Juos lea, sáhtát dárbašit veahki eiseválddis. Soaitá leat buorre vuolgit ruovttus oatnelanbodii ja idjadit ustiba luhtte.
- ✓ Juos lea vejolaš, siđa luohtehahti olbmo, dego kollega dehe ustiba, mannat čađa bahámielat sisdoaluid du beales. Du ustit sáhttá maid dokumenteret ja furket daid uhká-dusaid ja bávččagaahttiimid, mat sáhttet dárbbu mielde geavahuvvot duodaštussan rihkusáššiin.
- ✓ Oahpásnuva lágade, mat gusket iežat riikka vašsisága. Sáhttágo boles veahkehit dás? Sáhttetgo headušteaddjit stevdnet diggái? Juos don leat barggus ja moala-huvvon iežat barggu dihte, bivdde bargoaddi veahkehit du dás. Dasa

lassin ovdamearkka dihte doaimma-hedđiide leat leame ámmátliftut ja vuotti hápohalakeahtes organisašuvnnat, mat sáhttet bastit veahkehit juridihkalaš áššiin.

- ✓ Gii du oaguha? Leatgo dat nama-heamit vai bargetgo dat iežaset namain? Leatgo dat politihkalaš joavkku dehe bellodaga lahtut? Trollat ja givssideaddjit barget dávjá ovttas. Konttut sáhttet čuovvut nubbi nuppi dehe dain sáhttet leat eará oktavuođat. Don sáhtát geahččalit ohcat seammalágán ságaid eará konttuin. Leatgo dat kopierejuvpon? Leago vejolaš, ahte seamma olmmoš lea vuodđudan máŋggaid konttuid headuštit du? Sáhtát oažžut vuoláža sihkkut vearistuvvon konttuid.

Maid barggat, juos iežat ustit dehe bargoguoibmi šaddá čuozáhahkan

- ✓ Lea dábálaš, ahte gillájeaddjit vásihit iežaset leat akto dilisteaset. Don sáhtát veahkehit mágga lágje.
- ✓ Vuosttažettiin lea dehálaš fuomášit, ahte juos mii buohkat livččiimet hupmat fierbmeveahkaválddi vuostá, de baháielat jienat láhppole. Mággt olbmot ballet bealušteamis ustibiiddiset ja bargoguimmiideaset go ballet šaddamis ieža čuozáhahkan. Dávjimusat fuobmát goitge, ahte headušteddjiid joavku lea oalle unni, eaige sii sáhte rohkkáhit buohkaid gillájeddjiid bealušteddjiid vuostá. Hui dávjá trollat dušše jávket, go earát addet moalaheami čuozáhahkan šaddan olbmuide almmolaš doarjageaset.
- ✓ Čájet iežat almmolaš doarjaga, juos basstát. Don sáhtát dahkat dán ovdamearkka dihte go sáddet roahkasmahti ja giitevaš kommeanttaid moalahuvvon olbmo áigegeažehas-sii. Don sáhtát maid čájehit iežat doarjaga priváhta priváhtasáddagiin. Fálat vaikkobe ovdamearkka dihte doalvut iežat ustiba dehe kollega gáfestallat.
- ✓ Jeara, sáhtátgo veahkehit muose-huhti ja baháielat ságaid dokumenteremis. Sáhtát fáladit čuovvut ja bearráigeahčat iežat ustiba sosiálalaš media konttuid muhtin beaivvi. Sáhtát veahkehit su čoaggit duoðaštusaid rihkusilmmuhusa várás.
- ✓ Sáhtát ilmmuhit bávččagahti kommeanttain sosiálalaš media vuolážiidda, juos eahpidat, ahte dat

rikkot vuoláža njuolggadusaid dehe searvušnorpmайд. Dokumentere ja furke kommeanttaid, ovdal go ilmmuhat dain, dan várás, ahte dat dárbašuvvojtit bolesdutkamiidda.

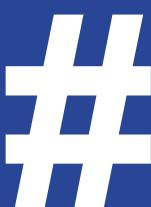
- ✓ Ale daja iežat ustibiidda, ahte sii eai galggale atnit sosiálalaš media dehe interneahta. Fierbmi lea almmolaš sadji buohkaide, ja headuštuvvon olbmot eai galgga bákkuhuvvot guođdit dan. Dát ii soaitte leat ova vejolašge, daningo máŋggaid olbmuid bargo- ja sosiálalaš eallin sorjá fierpmis orrumis.
- ✓ Ale duššáš ustibat muosáhusaid boasttogeavahusain lohkamiin, ahte dat dáhpáhuvvá dušše fierpmis iige das nappo galggale leat nu olu vealla. Fierbmerohkkáhemiin ja verbálalaš veahkaválddis sáhttet leat duođalaš čuovvumušat, dego miellardearvvašvuoda čuołmmat, beaggima ja bargovejolašvuodaid massin sihke fysihkalaš veahkaválddi uhkki.

Hui dávjá trollat duššefal jávket, go earát addet moalaheami čuožáhahkan šaddan olbmuide almmolaš doarjageaset.

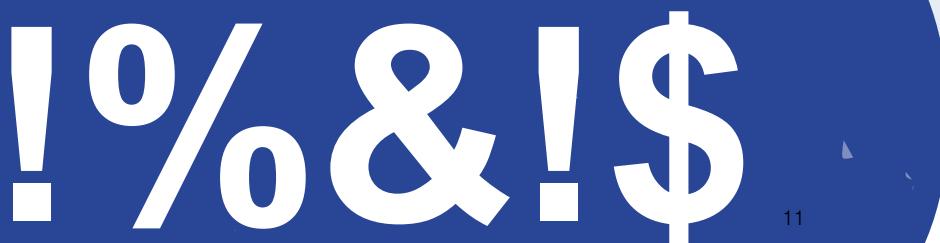
Mot identifiseret trollaid ja headušteddjiid geavahan taktihkaid

- ✓ Bostaleapmi. Šolžžaid ja boastto-dieduid lebben čuozáhagas sin beaggima vahágahtima várás. Dát sáhttá leat maid rivttes diehtu, mii adnojuvvo vahátlash oktavuoðas.
- ✓ Doksen. Čuozáhaga persovnnalaš dieduid ohcan ja viiddideapmi interneahtas (čujuhus, telefonnummár, riegádanáigi, bearashahtuid namat, sosiáladorvodovddaldagat jna.). Dát diedut sáhttet geavahuvvot headuštit čuozáhaga sihke fierpmis ja dan olggobealde. Doksen geavahuvvo LGBTIQ + -olbmuid iktimii, goas sii šaddet rohkáheami vuollásazžan fierpmis ja sáhttet maid áššáskuhtot, juos riikkas lea boarásnuvvan láhka, mii ii gudnejahte olmmoš-rivtiid. Doksen lea vahágahti dieđu viiddideami (malinformation) hápmi, ja nappo rivttes dieđu viiddideapmi vahátlash ulbmiliin.
- ✓ Ráidováidalusat. Trollat sáhttet geavahit maid virggálaš kanálaid headušteamisteaset. Sii sáhttet dahkan dus váidalusaid ja ilmmuhusaid dehe váldit oktavuoða bargoaddásat. Dát lea dábálaš headušteami hápmi earenoamážit doaimmaheddjiid guovdu, muhto šállošahti hejot identifiserejuvvon dain institušvnain, maid trollat geavahit iežaset ášši ovddideapmái.
- ✓ Trollatelefovnnat. Muhtimin dát moivvárat ja trollat ringejit dutnje telefovnnain. Sin ulbmilin lea dagahit dutnje dovdoreakšuvnna. Sii geahčalit oažžut du vašáskit, átestuhttit du dehe oažžut du ballalassan. Sii báddejít telefovnnja almmustuhttet dan fierpmis. Danin, juos eahpidat, ahte ná lea geavvame, heitte telefovnnja jođánit ja buorremenolačcat.
- ✓ Video govven ja neahttarávndjen. Headušteaddjít sáhttet ihtit dáhpáhussii, mas don leat mielde ovdanbuktime ja govvet du mät-ketelefovnnaineaset. Sii sáhttet neahttarávndjet (striimet) video njuolggosáttan interneahtas. Lea oalle váttis caggit sin dahkamis nu, juos gažaldagas lea rabas, almmolaš dáhpáhus. Geahčal oažžut yeahki dáhpáhusa ordnejeddjiin dehe ovttageardánit vázzilit eret.
- ✓ Beananjurgganas (Dogwhistling). Kodejuvvon dehe geažideaddji giela geavaheapmi guottiheddjiid čoahkkáibovdema várás, vai sii sáhttet de fallehit čuozáhahkii. Dát giella orru leame earáid čalbmái dábálaš, muhto hubmi politikalaš guottiheaddjít ipmirdit duoðalaš mearkkašumi.
- ✓ Govalaš čádjidahttin. Čuovgagova geavaheapmi čuozáhaga bilki-deapmái, bogostahkan dahkamii, headušteapmái ja givssideapmái. Dat doallá sistis maid mávssahaporno ja deepfake-vearistemiid.

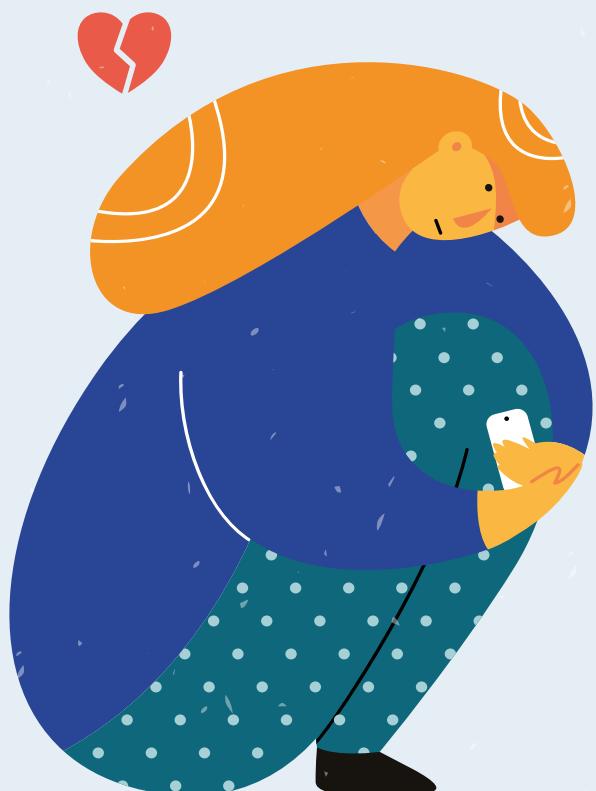
Geažideamit laktásettiin dorvvolasvuhtii ja aktonasvuhtii

- ✓ Nuppástuhte iežat ruovttučjuhusa ja persovnnalaš telefonnummára suollemassan. Headušteaddjit sáhttet ohcat maid bearashahtuid, ustibiid ja biebmoelliid namaid, ájanasaid ja nie ain. Google iežat oaidnit leatgo ii-sávvojuvvon dieđut dieđut oažjunsajis fierpmis, ja geahččal sihkkut daid, juos dat lea vejolaš.
- ✓ Sihkkarastte, ahte iežat neahttaloganvierut ja eará fierbmegulahallan leat nu dorvvolacčat go vejolaš. Geavat VPN, juos dat lea vejolaš. VPN lea dihtorprogramma, mii ráhkada suddjejuvvon dutnala dihtora ja mearrebáikki gaskii. Dat gokčá du duođalaš sajádaga ja addá dutnje virtuála sajádaga. VPN-programmaid goarádus lea, ahte dábálaččat šattat máksit dain.
- ✓ Nuvttá molssaeaktu lea láddet Tor-neahttalogana, mii anonymisere fierbmejohtolaga ja suddje du priváhtavuoda.
- ✓ Čihkkojuvvon ságaid várás diehto-dorvoáššedovdit ávžuhit Signal.
- ✓ Geavat álohhii suddjejuvvon beassansániid alege goassige ane seamma beassansáni máŋgga kontui dehe bálvalussii. Seaillut beassansáni iežat biergasiidda heivvolaš beassansániid hálldahanprogrammas. Beassansáni hálldaheapmi sáhttá maid adnojuvvot dorvvolasvuhtii beassansániid duddjomii. Geavat guovttemuttot identitehta čujuheami álohhii go dat lea vejolaš (anjke sosiálalaš media konttuin ja šleadđgaboardtas).
- ✓ Mana iežat konttu ja priváhtaása-husaid čáda buot sosiálalaš media konttuin vai oainnát gii oaidná du sisdoalu. Dárkkis, maiguin applikašuvnnaigun lea beassan du dieđuide, ja sihko daid, maidda it hálit šat addit geavahanrievtti.
- ✓ Muitte, ahte ii reahkká, ahte dagat dán dušše okte ja de vajálduhtát dan. Váldde vierrun dahkat jeavddalaš 'giđđačorgema' iežat apparáhtaide. Dárkkis sosiálalaš media konttuid diehtosuodjeásahusaid ja sihko applikašuvnnaid, maid it šat geavat. Rievdat beassansániid.
- ✓ Sáhtát šaddat maid ságastallat iežat bearashahtuigun ja eará lagas olbmuiguin dieđuid juohkimis, mat gusket du. Siđa sin orrut juogekeahttá čuovgagovaid dehe sajádatdieđuid dus dehe dahkat dan dušše ráddjejuvvon, suddjejuvvon oktavuođain.

Ane ávvira iežat buresbirgejumis

- ✓ Fierbmeheaduštusas sáhttet leat duodalaš, guhkeságige váikkuhusat, juos dearvvašvuoda čuołmmat eai dikšojuvvo. Streassa sáhttá earáhuvvat kronalažan ja doalvut posttraumáhtalaš streassaheaduštussii (PTSD). Fierbmeheadušteami gillájeddiin sáhttet leat mán̄ggalágán dávdamearkkat, dego nagirkeah-tesvuhta, reaggáneapmi, átestus ja fysihkalaš reakšuvnnat, mat daidda gullet.
- ✓ Lea hui dehálaš, ahte fuolahat iežat vuoinjalaš ja fysihkalaš dearvvašvuodas, go leat vásihan fierbmeveahkaválddi. Ságastala mielladearvvašvuoda ámmát-olbmuin, juos sáhtát. Ságastallan earáguin fierbmeveahkaválddis ceavzán olbmuiguin leat čujuhuvvon ávkkálažan mán̄ggade.
- ✓ Sáhttá leat buorre jurdda gáidat muhtin áigge vuolážiin, main headuš-teapmi dáhpáhuvvá. Eanas fallehe-miin leat meattá muhtin beaivvis.
- ✓ Ale geahča telefovna ovdal go bijat nohkkat.
- ✓ Fysihkalaš gaskkas sáhttá leat áhpu. Árvvoštala vuolgit oanehis mátkái juosat, nuppástuhttit duovdaga.
- ✓ Muitte, ahte geas beare sáhttá šaddat čuožáhat. Dat ii leat du vihki. Vaikko falleheamit orrot leame persovnnalaččat, de dat eai guoskka du persovdnan, muhto juoidá, maid trollat ja fierbmevašuheaddjit muosáhit du ovddastit.

**Lea hui dehálaš,
ahte fuolahit
iežat vuoinjalaš ja fysihkalaš
dearvvašvuodas,
go leat muosáhan fierbme-
veahkaválddi.**

**Muitte, ahte geas
beare sáhttá šaddat
čuozáhat. Dat ii leat
du vihki.**

VAŠŠISÁHKKA JA LÁHKKA

Joy Hyvärinen

Joy Hyvärinen lea sátnefriddjavuoða politihka ášshedovdi

Vaššisáhkii ii leat máilmivii-dosaččat šihttojuvvon vuigat-vuoðalaš meroštallan, vaikko muhtin álbmotriektesoahpamušain giedahallojuvvorit vaššisáhka ja dasa gullevaš fáttát. Eará riikkain leat hui sierralágán lágat vaššiságas.

Dát sáhttá leat buolahuhti ja dat deat-tuha, ahte lea dehálaš leahkit hui dárki go humpá vaššiságas ja láhkamearrádusain. Makkár vaššisáhka lea gažaldagas: guos-kágo dat ovdamearkka dihte rasistalaš vealaheami, sohkabealvealaheami dehe soahtepropagándda? Mii meroštallamiid adnojuvvo ja mii láhkaásahemiin viggo-juvvo olahit?

Láhkamearrádusat leat sátnefriddja-vuoða ja eará olmmošrivttiid suddjema dehálaš oassi, maidda vaššisáhka sáhttá váikkuhit. Seamma lea dehálaš váldit vuhtii boasttogeavahanvejolašvuodaid, mat gusket bahámielat sága. Mánjggat ráddhehusat geavahit lágaid, mat laktásit vaššisáhkii, vearrut politikhkalaš vuostálas-tiid jaskkodahtima ja sátnefriddjavuoða ráddjema várás.

Mánjggaid ráđđehusaid návccahisvuhta bargat áhpasit vaššisága vuostá, ovttas vaššisáhkalágaid boasttogeava-husa vejolašvuodain, lea hástalus láhkaásahempái.

Lea ravddamus ráje dehálaš, ahte vaššisága duostuma várás dárkuhuvvon láhkaásahempmi lea čielgasit meroštallojuvvon ja deavdá álbmotriektekritearaid. Álbmotriekti suovvá ovdanbuktinvuogi, mii sáhttá leat bávččagahti ja suorggahahti, muhto dás leat rájit. Álbmotriektenorpmaid mielde sátnefriddjavuoða ráddjehusat, mielde lohkojuvvon ráddjehusat, mat gusket vaššisága, galget deavdit čavga kritearaid. Dat galget leat lágas mearriduvvon, dain galgá leat vuoggalaš ulbmil, ja dat galget leat vealtameahttumat ja ollisvuodá ektui vuoiggalaččat mihttodallojuvvon.

Vaššisáhka fierpmis lea hui problemáh-talaš. Dat sáhttá viidánit hui jođánit, hui stuora mihttoláva mielde, ja mielddis-buktit stuora vahágiid. Dán oktavuoðas stáhtaid rolla báhcá dávjá interneahtas hálddaheaddji stuora online-vuolážiid,

dego Facebooka, Tiktoka ja Google, suoivanii. Dáid mánjggaálbmotaš fitnoda-gaid geavahaneavttut meroštallet viidát sátnefriddjavuoða rájiid fierpmis, vaikko mánjgat stáhtat ovdánahttit dál odða lágaid, maid ulbmilin lea merret doaimma interneahtas.

Geavaheddjiid fierpmis juohkin máðohis sisdoallomearri sihke online-vuolážiid luondu duddjojit odða hástalusaid merremii. Vuogit, maiguin vuolážat muddejít geavaheddjiid juohkin sisdoalu, vuolážiid návccahisvuhta doahttalit iežaset njuolggadusaid vašsiságas, ja rabas-vuoda vailun das mot vuolážat ollahuhttet sisdoalu sihkkumis dehe suovvamis, lasihit čuolmmaid.

Vuolážat geavahit automatiserejuvvon vuogádagaid (algoritmmaid) fierb-mesisdoalu muddema várás, muhto vuogádagat dahket dávjá meattáhusaid. Olmmošmoderáhtiorn lea mihá unnit rolla. Automáhtalaš muddenvuogádagat eai dávjá identifisere vašsisága dehe dat sihkkot vahágis geavaheddjiid juohkin vigihis sisdoalu. Fierbmevuolážiin leat

iežaset njuolggadusat, muhto njuolg-gadusat leat dávjá eahpečielgasat, ollahuhttin lea jearggaheapme ja geavaheaddjái sáhttá leat hui váttis dehe veajdemeahttun oažžut muddenmeattá-husaid divvojuvvot.

Dá dárkuha, ahte juos vašsisága duostuma láhkaásaheapmi ii plánejuvvo fuolalaččat, de dat sáhttá doalvut geavaheddjiid sisdoalu badjelmearálaš sihkkumii. Fierbmevuolážat sáhttet riepmat badjelmeare várrugassan ja sihkkut sisdoalu álohii, go das leat eahpečielggasvuodat, vuogatvuodalaš čuovvumušaid vealima dihte, ovda-mearkka dihte sáhkcohallama. Dát sáhttá ilá sakka gáržžidit sátnefriddjavuoða.

Odða ja buoret láhkaásaheapmi lea vašsisága duostuma dávástusa oassi. Muhtimin dáláš lágaid beaktileabbo ollahuhttin sáhttá dattetge leat dehá-leabbo. Dát sáhttá leat mihá eanet hás-taleaddji go odða lágaid čállin, daningo beaktulis ollahuhttimi sihkkarastin jáhkrimis gáibida eanet ruhtadeami, ja ovdamearkka dihte skuvlema bolesiidda ja sivaheddjiide. ●

VAŠŠISÁGAT JA EAMIÁLBMOT SÁMIT

Pirita Näkkäläjärvi

Pirita Näkkäläjärvi bargá erenoamažit sámiid rivttiiguin ja eamiálbmotáššiiguin

Eamiálbmogiid sátnefriijavuohta dahje vaššiságat eamiálbmogiid vuostá leat dutkojuvvon unnán. Lea goittotge álki áddet, manin sátnefriijavuohta lea dutkojuvvon uhcit go iešmearrideapmi ja eanarievttit: iešmearridanriekti lea buot eamiálbmogiid dehálamos ulbmil, ja eanarievttit leat vealtameahttumat vai eamiálbmogiiin livče boahtteáigi iežaset, sierra álbmogin.

Sátnefriijavuođas lea lagas oktavuohta iešmearrideapmái. Álbmogiidgaskasaš paradigmá lea mañimuš áiggiid rievdan nu, ahte eamiálbmogat dovddastuvvojit dál álbmogin, main leat álbmogiid rievttit. Daidda gullá maiddái riekti iešmearrideapmái. Dát dárkuha, ahte eamiálbmogiiin galggašivčče leat seammalágan vuogatvuodat go álbmogiiguin, mat lea ortniiduvvan stáhtan. Eamiálbmogiiin galggašii maiddái leat ovttaveardáša vuogatvuohta návddašit sátnefriijavuođas ja buorre eallimis vaššiságaid haga.

Sámit leat árktaš eamiálbmot, man Suoma, Ruota, Norgga ja Ruošša stáhtaraját leat juogádan njealji riikii. Suomas leat dušše sullii 10 000 sápmelačča.

Suoma vuodđoláhka dáhkida sámiide sátnefriijavuođa virggálaččat. Vaššiságat goittotge áitet sámiid sátnefriijavuođa Suomas. Vuogatvuodaministeriija čielggadeapmi jagis 2016 gávnnahii, ahte sámit vásihit vaššiságaid ja headušteami álmmolaš sajiin Suomas ja erenoamažit interneahdas. Dábálamos lea, ahte górtá jámma guldalit negatiivalaš kommeantaid. Lea maid sánalaš bávččagahttin, headušteapmi dahje vuollánahttin, namahallan, jávohuhttin ja servodatlaš oassálastima ráddjen.

Uhca etnihkalaš vehádat ja eamiálbmot dego sámit dárbaša ovttasbargo-guimmiid. Čuovvovaš listu veahkeha identifiseret vaššiságaid sápmelaččaid vuostá ja leat buoret lihttolaš interneahdas. Listu vuodđuduuvvá magisttarbargui, man čállen jagis 2017 London School of Economics áitagiin sápmelaččaid sátnefriijavuhtii Suomas.

**Uhca etnihkalaš
vehádat ja eamiálbmot
dego sámit dárbbaša
ovttasbargoguimmiid.**

✓ **Jávohuhttin:**

Gávdnojit váldoálbmogii gullevaš olbmot, geat geahčalit jávohuhttit sámiid erenoamážit interneahdas. Jávohuhttima duohken leat politihkalaš sivat ja dat boahtá ovdan vašsisáhkan, headušteapmin ja juobe goddináittan. Vašsiságat leat dego ođđa normála: badjelgeahčan, bilkideapmi, fuotnun ja heahppášuhttin, mat huksejít aggressiiva ja vašánis ságastallanbirrasa sámiid guovdu. Sámenissonat gillájít vašsiságain eanet go earát.

✓ **Soardin:**

Sámit buktoujuvvojut ovdan vuolebužjan go váldoálbmot. Soardin dáhpáhuvvá dávjá stereotypiijaid bokte ovdamearkan TV:a guoimmuhanprográmmain, medias ja mätkeeláhusas. Stereotypiijaid vuodđun leat rasisttalaš doaladumit. Sámit ovdanbuktujuvvojut primitiivan, nuoskin, riidaleaddjin, mánálažjan ja juhkkin. Stereotypijat, maid mediat ja guoimmuheapmi lebbejít, eai leat dušše vigihis leaikkastallamat. Dat "čájehit saji" vehádaguide servodagas ja bisuhit dálá, eahpesymmetralaš váldegaskavuođaid.

✓ **Delegitimiseren:**

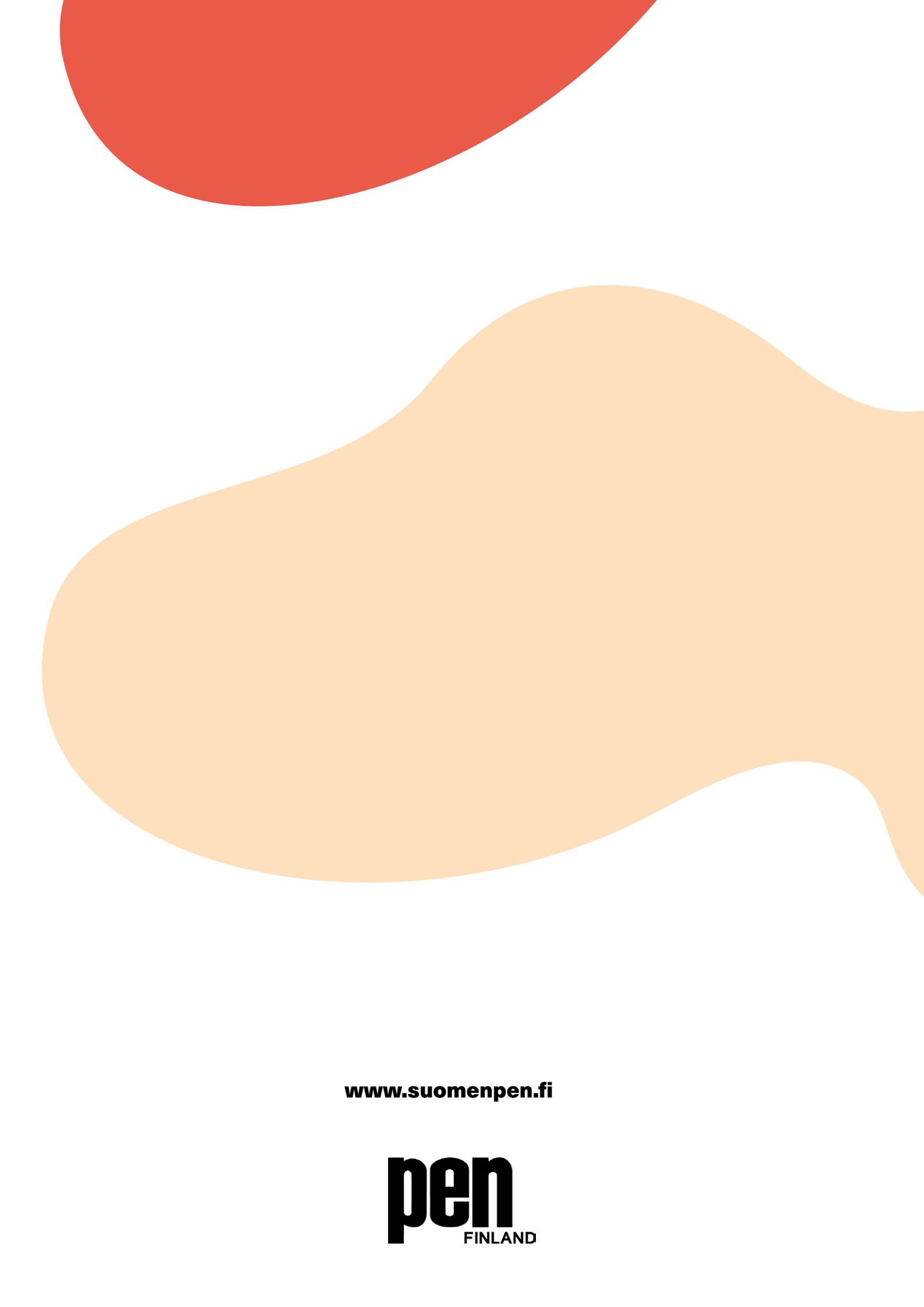
Dávjá geavvá nu, ahte go sápmelaš hállá, nu dat ii váldojuvvo seamma duođas go earáid sánit. Sihke ovttaskas sámiid ja Sámedikki, sápmelaččaid virggálaš ovddasteaddji, jáhkkehahttivuhta biddjuvvo gažaldatvulošin. Sámit sivahuvvojut bealálašvuodas sin etnihkalaš duogáža dihte. Politihkalaččat aktiivvalaš sámit steampalastojuvvojut. Sámiin gáibiduvvo ovttamielalašvuohda dego bellodagas. Dákkár delegitimiseremiin sámiin dolvojuvvo riekti hállat iežaset áššiin ja leat iežaset áššiid ášshedovdi. Delegitimiserema boäđusin sámit eai váldojuvvo duođas almmolaš ságastallamis. Dat dihtoláhkai addá válđokultuvrii lobi leat guldaleahhttá sámiid, geain ii mahkká leat seammalágan riekti hállat iežaset bealis go earáin.

✓ **Disinformašuvdna:**

Suomas lea hui árvvus adnojuvvon skuvlavuogádat, muhto lihkká suopmelaš servodagas lea unnán diehtu sápme-laččain. Baicce nuppegežiid, sámiid birra leavvá olu disinformašuvdna. Dat vuodđduvvá populisttalaš ja olgešekstremista retorihkkii. Disinformašuvdna ovdanbuktá boazosámiid sisafárrejeaddjin ja elihtan, mat mahkká sordet eará (maiddái govallojuvvon) vehádatsámejoavkkuid ja mahkká guđđet daid politihkalaš oassálastima olggobeallái. Disinformašuvdna vuodđduvvá doaladumiide, mat leat jo servodagas, ja danin olbmot jáhkket dan álkit. Váldoálbmot Davvi-Suomas maiddái hukse disinformašuvnna áibbas dihtomielalaččat. Ulbmilin lea heajosmahttit sápmelaččaid politihkalaččat.

✓ **Epistemologalaš duššadeapmi:**

Kolonialisttalaš servodagat leat beaktilit duššadan eamiálbmogiid dábiid diehtit. Dát leat dáhpáhuvvan maid Suomas, gos kolonialisma joatkašuvvá ain servodaga struktuvrrain. Suopmelaš servodat lea huksejuvvon dušše beare suopmelaš máilmigova vuodul. Sámit leat oaidne-meahttumat servodaga struktuvrrain skuvle-jumis gitta dearvasvuodđafuolahussii. Das fuolakeahttá sámi máilmigova lea seilon ja lea dál eanet oidnosis go ovdal, erenoamažit interneahdas. Sosiála media lea buktán čielgasit oidnosii erohusaid suopmelaš ja sápmelaš máilmigovaid gaskas. Dat buktá ruossalasvuodđaid, mat sáhttet dagahit juobe vašsiságaid. Jos válđoálbmogii gulli olbmot eai dovdda eaige ádde sámi eallima, nu dat sáhttá suhttadit sin eaige sii álo ádde sápmelaččaid fuolaid. Dákkár áibbas vuodđeroohusat sivilašuvnnaid gaskas sáhttet dagahit negatiivalas reakšuvnnaid ja gulahallanváttisvuodđaid. •

The background features large, abstract, organic shapes in red and orange tones, resembling hills or waves, set against a white background.

www.suomenpen.fi

pen
FINLAND

Suoma PEN lea lagi 1928 vuodđuduuvon girječálliid riikkaidgaskasaš sátnefridjavuođa organisašuvnna. Dat lea badjel 100 riikkas doaibmi PEN Internationala oassi. Vuodđogirjjis mielde PEN bealušta ja ovddida girjjálašvuodja sihke dáidda- ja olggosbuktinfriddjavuođa miehtá máilmimi.

Čujuhus:
PL 84
00131 Helsinki, Finland
info@suomenpen.fi

www.suomenpen.fi